

Nationalekonomin i universitetsundervisningen

En intensiv debatt rasar fn inom de nationalekonomiska institutionerna om de problem som ämnet brottas med. Till dessa hör det minskade intresset hos studenter på grundnivå att läsa nationalekonomi och den tilltagande åldern hos doktoranderna, som är en följd av den låga genomströmningstakten. På lärar-sidan är problemen den skeva fördelningen av undervisningstimmar mellan olika lärarkategorier och den lägre forskningsinsats, som följer av ökade administrativa plikter. Två statliga utredningar har nyligen kommit med förslag kring dessa problem, men förslagen har utsatts för häftig kritik från universiteten. Redaktionen har bett Claes-Henric Siven att ge sin analys av problemen och komma med förslag till lösningar.

De stora reformernas tid är ännu inte förbi. AU-utredningen och LÄTU (lärrartjänstutredningen) diskuteras nu som bäst och kan komma att på ett avgörande sätt påverka förutsättningarna för universitetsutbildningen i nationalekonomi. Vi vet ännu inte om de kommer att genomföras och i vilken exakt form det i så fall kommer att ske. Men i deras spår har följt en intensiv debatt både om universitetsutbildningen och forskningen i allmänhet och om ämnet nationalekonomis ställning. Jag kommer i denna artikel att diskutera de, som jag uppfattar, viktigaste problemen för universitetsutbild-

ningen i nationalekonomi, ta upp frågan om orsakerna till dessa problem, beröra vilken effekt de aktuella reformerna kan tänkas ha, samt, slutligen skissera ett antal åtgärder som skulle kunna förbättra situationen.

Många av de problem som jag kommer att ta upp är av generell karaktär: de berör inte endast vårt ämne. Detta gör att diagnos och åtgärdsförslag delvis berör frågan om behovet av en reell universitetsreform.

Problemen i grundutbildningen

Den stora examinationen under 60-talet gör att det finns ett betydande antal personer med kunskaper motsvarande 2 betyg (avklarad B-kurs) i nationalekonomi. Vi har vidare ett stort antal mycket kompetenta yngre nationalekonomer på eller strax under docentnivån. Svensk nationalekonomi har aldrig tidigare uppvisat en så stor bredd på så hög nivå som nu. Den forskning som bedrivs inom ämnet i vårt land har dessutom ett gott interna-

Professor CLAES-HENRIC SIVEN är verksam vid nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet. Han har i sin forskning främst inriktat sig på de teoretiska grundvalarna bakom problem med inflation och arbetslöshet.

tionellt anseende även om de riktigt stora inbrytningarna på forskningsfronten numera inte tycks ske i Sverige.

Detta är arvet: ett resultat av tidigare ansträngningar och satsningar. Ett viktigt problem är emellertid att vi inte i tillräcklig utsträckning förnyar och ersätter det bestånd av nationalekonomisk kompetens som byggts upp. Från ca 1400 nyblivna tvåbetygare läsåret 1970/71 föll antalet nyutexaminerade till ca 180 läsåret 1976/77. Antalet nyblivna tvåbetygare har ökat något sedan dess. Exakt hur mycket vet vi inte eftersom det inte föreligger några statistiska uppgifter. Men man kan anta att det är fråga om ungefär 300 personer per år. Två betyg är basen för de fortsatta studierna i nationalekonomi och utvecklingen har följaktligen varit likartad för tre betyg (avklarad C-kurs). Här sjönk antalet nyblivna trebetygare från ca 100 läsåret 1970/71 till ca 30 läsåret 1976/77. Nu är antalet nere i 10–20 personer per år. Antalet doktorsexamina är nu omkring 5 per år och beräknas falla framöver.

Varför har då rekryteringen minskat? Peter Stenkula har analyserat den frågan i *Ekonomisk Debatt* 1980/7. Stenkulas viktigaste påpekande är att studierna i nationalekonomi av studenterna inte upplevs som lika yrkesinriktade som de i företagsekonomi. Jag tror att han i huvudsak har rätt, men vill också tillägga att det stora utsläppet av akademiker runt 1970 (och då även "nationalekonomer") kom att påverka förväntningarna i hög grad. De stora svårigheterna att få arbete och erfarenheten att direkt yrkesförberedande studier underlättade möjligheterna att få anställning, gjorde att studenterna i ökad utsträckning kom att inrikta studierna på direkt matnyttiga ämnen. Jag talar nu om de unga studenterna; för vuxenstudenterna gäller delvis andra förhållanden. Nationalekonomin som av tradition lägger tonvikten vid grundläggande teori kom därför att ham-

na i ett markerat underläge i förhållande till den mer praktiskt inriktade företagsekonomi. Vid denna tidpunkt började företagsekonomi också att allt mer bredda ut sig i olika riktningar, bla in på nationalekonomins område. Företagsekonomerna visade sig vara goda marknadsförare som successivt kunde kapa åt sig allt större marknadsandelar.

Det är svårt att ange hur många personer med god kompetens i nationalekonomi som egentligen behövs. Detta beror på flera orsaker. En är att det föreligger stora substitutionsmöjligheter mellan nationalekonomer och folk med närliggande utbildning (tex företagsekonomer). En annan anledning är att Says lag tycks gälla för nationalekonomer: utbudet skapar sin egen efterfrågan. Ju fler nationalekonomer det finns ute på företagen, verken och organisationerna, desto fler personer finns det som önskar anställa folk med likartad utbildning.

Jag nöjer mig därför med att konstatera

- att det idag finns ett stort behov av folk som kan genomföra samhällsekonomiska analyser
- att det inte är troligt att detta behov skulle minska
- att många analyser utförs av personer med otillräcklig kompetens
- att vissa institutioner har svårt att dra till sig tillräckligt kompetenta lärare
- att man i USA har en betydligt större efterfrågan på forskarutbildade nationalekonomer från näringslivets sida än vad som ännu är fallet i Sverige
- att åldersfördelningen för kompetenta nationalekonomer i vårt land på sikt kan väntas leda till en bristsituation.

Vi har alltså ett *kvantitativt* problem. Hur står det då till med *kvalitén* på de nationalekonomer vi utbildar? Svaret beror i betydande mån på vilka kriterier man utgår ifrån. Peter Stenkula har indirekt varit inne på frågan när han diskuterat vad ämnets vikande konkurrenskraft

beror på. Till skillnad mot företagsekonomerna har vi hållit fast vid teorikärnan. Vi lär inte ut enkla handgrepp utan grundläggande teori. Men kan våra studenter använda de redskap vi förser dem med? Har de tillräckliga förkunskaper i matematik och statistik? Har de en tillräcklig allmän kännedom om ekonomiska förhållanden (ekonomisk historia, kunskap om det nutida svenska näringslivet etc) för att kunna sätta in teorin i dess sammanhang?

Låt mig något redogöra för erfarenheterna från Stockholms universitet. I början av 60-talet inledde man ettbetygsstudierna med att ta en kurs i deskriptiv ekonomi. Den gav grundläggande och nyttiga kunskaper om ekonomiska förhållanden, men ansågs en smula tråkig och var otillräckligt samordnad med de följande teoristudierna i mikro och makro. Kursen i deskriptiv ekonomi togs också bort någon gång i mitten av 60-talet och ersattes dels med mer omfattande teoristudier, dels med tillämpningar. Studenterna fick nu redan på ettbetygsstadiet kontakt med elementär välfärdsteori. Förskjutningen mot mer teori gjorde ämnet svårare för studenter med liten förmåga till abstrakt tänkande.

På tvåbetygsnivå läste man i början av 60-talet först en kurs i ekonomisk teori (mikro och makro), därefter utrikeshandelsteori, doktrinhistoria, samt skrev en uppsats. Doktrinhistorien togs emellertid bort och ersattes med mer ekonomisk teori. En annan förändring var att minska på uppsatskraven.

Mitten och slutet av 60-talet kom alltså att medföra en ökad tonvikt vid abstrakt ekonomisk teori, minskat inslag av ekonomisk allmänbildning och minskade krav på att självständigt analysera och i skrift presentera ett ekonomiskt problem. En reaktion mot detta kom emellertid ganska snart, och delvis som ett resultat av vänstervågen omkring 1970. Allmänbildningsmoment av typ doktrin-

historia, marxistisk teori och ekonomiska system infördes redan på ettbetygsstadiet. Ett stort antal valmöjligheter gavs också studenterna. Men de låga kraven på uppsatsarbete stod kvar. Idag har vi en ettbetygsutbildning som ger en ganska bra orientering i ekonomisk teori och tillämpningar, och det är kanske vad man kan begära. Men tvåbetygskursen ger otillräckliga kunskaper i makroteori, nästan inga kunskaper i utrikeshandelsteori, och helt otillräcklig övning i att skriftligt presentera ett problem.

På trebetygsstadiet har av tradition uppsatsen varit den viktigaste (och mest tidsödande) delen av kursfordringarna. Här har det inte skett några större förändringar. Men det verkar som om den chock som studenterna utsätts för när de skall genomföra uppsatsarbetet är större än någonsin tidigare. Den otillräckliga övningen på tvåbetygsstadiet och underlåtenhetssynder från gymnasiet gör att de är otillräckligt förberedda. Uppsatsarbetet tar orimligt lång tid även för de bästa studenterna. Vi har alltså i stort sett upprätthållit kvalitetskraven för uppsatsarbetet, men den tid det tar att uppnå ett visst resultat blir allt längre. Detta är antagligen en viktig anledning till att så få fortsätter till trebetygsstadiet.

I den mån som förhållandena i Stockholm är representativa för landets övriga nationalekonomiska institutioner kan problemen på grundutbildningen sammanfattas på följande sätt. Få studenter fortsätter efter ett betyg och än färre efter två betyg. Det stoff vi lär ut har stora inslag av allmänbildningskaraktär samtidigt som studenterna lämnar oss utan ordentlig kunskap om centrala delar av ämnet. Jag tänker främst på makroteori och utrikeshandelsteori. De förvärvat vidare en otillräcklig förmåga att självständigt analysera och presentera ett ekonomiskt problem. Genomströmningen är låg på trebetygsstadiet.

Problemen i forskarutbildningen

Trots den låga utexamineringen av trebetygare får vi emellertid ett visst antal nya doktorander varje år. Tillströmningen till doktorandutbildningen utgör inte något kvantitetsmässigt problem. Katastrofen inträffar i stället under doktorandstudier- nas gång. Studierna tar en mycket lång tid för de flesta – betydligt mer än de stipulerade fyra åren. En kalkyl som utgår från stocken doktorander i nationalekonomi vid Stockholms universitet – ca 120 personer – och den årliga utexamineringen – i genomsnitt tre personer – ger ett genomsnittligt värde för den tid det tar att fullfölja studierna till 40 år. Ser man i stället på dem som faktiskt blir färdiga (en ganska udda grupp), har den genomsnittliga studietiden varit 7 1/2 år. En viktig orsak till de långa studietiderna är naturligtvis att de inte bedrivs på heltid utan vid sidan av annat arbete.

Doktoranderna splittras naturligtvis av de många andra aktiviteter som de är engagerade i förutom studierna. Men det är viktigt att observera att de i allmänhet klarar av *kursdelen* i tid. Den stora stötestenen är *avhandlingsskrivandet*. Orsakerna till detta är många. Den tidigare utbildningen i att skriva är dålig.Handledarresurserna är alldeles otillräckliga. I Stockholm handleder varje professor ca 15 doktorander, docenterna ca 7 personer. Det säger sig självt att det är omöjligt att ge så många personer tillfredsställande handledning. Doktoranderna blir därför i stor utsträckning hänvisade till sig själva. Och det klarar inte många av.

Här kommer en viktig psykologisk faktor in. Det är lätt att klara av ett närliggande mål men svårt att engagerat rikta in sig på ett som ligger långt borta. Det spelar ingen roll om avhandlingsarbetet blir liggande en vecka, en månad. Månaderna blir till år och åren går. Många doktorander lever, vid sidan av en hektisk undervisning, ett stilla liv där åren går och avhandlingsarbetets slutpunkt

ligger lika avlägset långt fram i tiden. Att detta föder hopplöshet och resignation är lätt att förstå. Och flyktmekanismerna är många. En viktig sådan är undervisningen. Många doktorander befinner sig därför i en mycket utsatt situation. Känslor av personligt misslyckande, ett allt mer förlorat fotfäste i tillvaron är vad vi kan erbjuda många av våra doktorander. Doktorandstudierna (med vidhängande institutionsarbete) är ett lotteri med en låg andel vinstlotter. Man kan lyckas på två sätt: antingen genom att tillhöra det lilla fåtal som fullföljer studierna med en examen, eller genom att hoppa av i tid.

Lärarnas situation

När jag kommit så här långt är det mer eller mindre logiskt att också nämna något om docenternas och professorernas situation. De befinner sig ju också (eller borde i vart fall befinna sig) i en utbildningssituation. Docenterna (och forskarassistenterna) är den mer problemfria kategorin. De har lyckats skriva en bra avhandling och har också producerat ytterligare skrifter av ofta hög kvalitet. De befinner sig under stark meriteringspress samtidigt som deras låga undervisningsbörda och nästan obefintliga administrativa plikter gör att de har incitament och möjligheter att följa med i den vetenskapliga diskussionen. De befinner sig i en avundsvärd situation, även om de sannolikt inte är medvetna om det.

Så har jag då kommit in på professorerna och därmed återigen på ett problematiskt område. Ett sätt att belysa problemet är att utgå från vad en amerikansk professor ("full professor" eller "associate" dito) vid ett medelbra amerikanskt universitet årligen producerar i dokumenterad forskning. Det kan röra sig om ca två artiklar i vetenskapliga tidskrifter. I jämförelse med detta står sig den svenske genomsnittsprofessorn slätt. Detta beror säkerligen varken på lättja eller bristande begåvning. Även

om en amerikansk professor i allmänhet har en betydande undervisningsbörda (han ger dock betydligt mindre handledning), har han helt andra möjligheter än sin svenska motsvarighet att koncentrera sig på inläsning och produktion av vetenskapliga resultat. Han tvingas inte plotta bort sin tid på administration och diverse uppdrag. Men han har också starka incitament att löpande producera sig. Lönesättningen vid de amerikanska universiteten är fri och de individuella lönerna revideras årligen på basis av uppnådda och publicerade resultat. Dessutom kan man genom goda insatser få erbjudanden från bättre (och rikare) universitet. I Sverige kan en professor blott höja sin lön på två sätt: genom att bli äldre och genom att ta extrauppdrag. Ingen av dessa metoder säkerställer ett gott forskningsarbete.

Sammanfattningsvis fungerar inte forskarutbildningen på ett tillfredsställande sätt. De avhandlingar som kommer fram har en tillfredsställande kvalitet. Men det tar alltför lång tid för dem som blir färdiga och det är en alltför stor andel av doktoranderna som aldrig slutför sina studier. En stor andel fastnar på institutionerna och drar sig fram på halvpermanenta lararuppdrag. Samtidigt som detta har negativa effekter på den intellektuella miljön (det är de som aldrig blir färdiga som stannar), finns det inte heller en tillräckligt stor kader av aktiva och framgångsrika forskare med fasta tjänster. Docenterna och forskarasistenterna utgör en karntrupp. Det är oftast högt kvalificerade och har tid och incitament att följa med den vetenskapliga utvecklingen och lämna egna bidrag till denna. Med professorerna är det värre. De har i allmänhet liten tid över till vetenskaplig forskning. De saknar också i stort sett *yttra* incitament till detta. Universitetslektorernas undervisningsbörda är slutligen sådan att man inte kan förvänta sig några forskningsinsatser från deras sida.

Att en del av dessa ändå följer med och producerar sig är ett anmärkningsvärt och hoppningivande tecken.

De nya reformerna

Om nuläget således inte är helt och hållet ljus så skall man å andra sidan inte vänta sig att de två reformer som eventuellt kommer att genomföras – AU-gruppens forslag och LÄTU – kommer att innebära några förbättringar.

AU-utredningen igångsattes 1977, samma år som den senaste stora universitetsreformen trädde i kraft. AU-utredningens principbetänkande innehåller följande huvudpunkter:

1. En minskning ("rationalisering") av antalet linjer inom sektorn för administration och ekonomiska yrken från nio till tre.

2. Möjlighet att efter två års universitetsstudier övergå till yrkesverksamhet.

3. Ett starkare inslag av yrkesutbildning inom linjernas ram.

AU-utredningen har utsatts för en omfattande kritik. Ett huvudmål för angreppet har varit förslaget att införa korta, direkt yrkesförberedande kurser. Detta skulle nämligen vara till men för den metodutbildning som är ett fundamentalt inslag i universitetsutbildningen. Universitetet har av hävd i främsta rum givit studenterna övning i att självständigt och kritiskt analysera problem, inte färdiga lösningar till dagsaktuella frågor eller inträning i aktuella yrkesmässiga rutiner. Denna form av yrkesutbildning har i stället framgångsrikt förmedlats av andra läroanstalter. Att universitetet i stället koncentrerat sig på att förmedla mer generell kunskap av metodmässig natur beror inte endast på den vetenskapliga anknytningen av undervisningen utan också på att metodutbildningen ger den bästa beredskapen att lösa de i förväg okända problem som studenterna sedan kommer att möta under sin kanske 35-åriga yrkesverksamma tid.

Sett från ämnet nationalekonomis synpunkt är inte heller AU-utredningen särskilt bra. Det finns tex inte stora möjligheter för studenterna att satsa på den viktiga kombinationen matematik, statistik och nationalekonomi.

Lärartjänstutredningens förslag kommer inte att ha lika omfattande effekter på själva utbildningen i nationalekonomi som AU skulle få om det genomfördes. Däremot kommer ett genomförande att ha stora effekter på tjänstestrukturen vilket indirekt kommer att få stora negativa effekter. En huvudpunkt i LÄTU är att forskarasistent- och docenttjänsterna skall försvinna, samtidigt som de nuvarande universitetslektorerna får möjlighet till forskning inom tjänsten. Det innebär att de enda tjänster (förutom professurerna) som är avsedda för forskning kommer att försvinna. Idag bedrivs en stor del av forskningen på institutionerna inom ramen för dessa tjänster. De är också viktiga, eftersom de fungerar som meriteringstjänster för i första hand professorer.

Vad får man då i stället? Tanken är att de "forskningstimmar" som koncentreras till ett fåtal personer i stället skall spridas ut över ett större antal. Universitetslektorerna kommer att kunna forska inom tjänsten. Detta är naturligtvis bra: universitetslektoraten är inte lämpligt utformade eftersom den stora undervisningsbördan gör att innehavarna har ytterst små möjligheter att följa med den vetenskapliga utvecklingen och att själva producera sig. Samtidigt är det inte troligt att det ringa tillskott av "forskartimmar" som de får räcker till för en koncentrerad insats. Ett än större problem är att "forskarterminen" sannolikt kommer att delas ut kollegialt, dvs alla får ungefär lika lång forskarledighet från undervisningen. Detta innebär att det inte finns någon garanti för konkurrens om forskarledighet och därmed inte heller för goda forskningsresultat.

En viktig anledning till att man vill ta bort forskarasistent- och docenttjänsterna är antagligen den ringa trygghet som sexårsförordnaderna innebär. Samtidigt innebär dessa tjänster en möjlighet för yngre forskare att under några år meritera sig för en högre tjänst med forskningsinriktning. Den begränsade tid varje person innehar tjänsten gör det samtidigt möjligt för flera personer att få denna meriteringsmöjlighet. Tar man bort dessa tjänster så tar man bort en viktig karriärtrappa inom forskarorganisationen. Vilken karriärstege kommer det i fortsättningen att finnas inom universiteten till professurerna? Blir det genom ett antal års upppoffrande tung undervisningsbörda som universitetslektorer och därmed hopsamlade pedagogiska meriter? Eller blir det så att de vetenskapliga kraven för professorskompetens kommer att bestå men att dessa personer allt mer meriterar sig genom forskning utanför universiteten? Man har från lärartjänstutredningens sida gjort en lovvärd markering: Uppdelningen i forskar- och undervisningstjänster är av ondo. Professorerna bör i viss utsträckning undervisa på grundnivån. Men avskaffandet av forskarasistent- och docenttjänsterna kommer sannolikt att öka klyftan mellan "lärarna" och "forskarna" på institutionerna, eftersom de senare i ökad utsträckning kommer att rekryteras externt. LÄTU:s förslag att det skall införas "högskollärartjänster" som inte innebär krav på doktorsexamen är också problematiskt. Dessa tjänster kommer att ersätta amanuens- och universitetsadjunktjänsterna. Åtminstone de forra har varit genomgångstjänster avsedda för doktorander. Även om de varit negativa på det sättet att de fördrojt doktorsexamen för många doktorander, har de dock erbjudit en smidig finansieringsmöjlighet, samtidigt som de gav en nyttig undervisningsvana.

Man kan i själva verket misstänka att

ett outtalat huvudmotiv för LÄTU:s förslag har varit att skapa anställningstrygghet för de lärargrupper vid universiteten som inte har fast tjänst eller tillsvidareförordnande. Detta betyder att man anpassar tjänstestrukturen till den allt mer låsta svenska arbetsmarknaden.

Jag har uppehållit mig ganska mycket vid tjänstestrukturen och de förändringar i denna som kanske kommer att genomföras de närmaste åren. Det är en viktig fråga, men vad har det med undervisningen i nationalekonomi vid våra universitet att göra? Ett enkelt svar är att utan goda lärare och utan att dessa har incitament och möjlighet att följa den vetenskapliga diskussionen, får vi inte bra universitetsundervisning. Det gäller då inte bara det direkta sambandet mellan lärare och elever utan också det sätt på vilket kurslitteraturen väljs ut, nytt material introduceras och nya undervisningsreformer genomförs. Präglas inte våra institutioner av den levande intellektuella miljö som ett intensivt samspel mellan forskning och undervisning kan skapa, får vi inte någon god undervisning i ämnet. Och detta oavsett den formella organisationen, linje- och tjänstestrukturen.

Åtgärder

Våra universitet fungerar inte som de skall. Ämnet nationalekonomi har stora problem. Vad skall vi göra åt det? Nedan följer några förslag till förändringar på grundutbildningen, forskarutbildningen samt i tjänstestrukturen som skulle kunna innebära steg i rätt riktning. En del av förslagen är direkt genomförbara, en del av (tillsvidare) mer utopisk karaktär.

Vad gäller *grundutbildningen* är en av de viktigaste reformerna just nu att i ökad utsträckning satsa på studenternas färdighetsträning. De bör, när de lämnar utbildningen, självständigt kunna analysera ekonomiska problem samt i viss mån på B-nivån och i än större utsträck-

ning på C-nivån, kunna presentera resultatet i tal och skrift. Denna större tonvikt vid färdigheter av betydelse för deras kommande yrkesutövning innebär minskade inslag av kurser som ger förberedelse till deltagande i debattaftnar, tex marxistisk teori.

Det analytiska bör alltså öka i grundutbildningen. Detta innebär *inte* ökade inslag av abstrakta resonemang. Antagligen bör i stället svårare moment (tex välfärdsteori) sparas till högre stadier (B-nivån och C-nivån).

Studenterna bör vidare få en ordentlig utbildning i att tillämpa teorin på konkreta förhållanden. Detta innebär *inte* stora inslag av stoff av debattkaraktär. Visserligen kan aktuella tillämpningar förstärka studenternas känsla av att den ekonomiska teorin verkligen går att tillämpa. Men å andra sidan är de dagsaktuella tillämpningarna farliga, eftersom de lätt lägger hinder i vägen för en kylig analys. Jag tror därför att det är viktigt att inte enbart välja dagsaktuella tillämpningar utan komplettera dem med "äldre" material som kan ge studenterna en ökad distans till de problem de analyserar. Jag tror att det av detta skäl också kan vara nyttigt att ta upp tillämpningar där vi *idag* intar en helt annan ståndpunkt än för säg tio år sedan. Meningen med detta är givetvis inte att milt överseende redogöra för tidigare "misstag" utan att ge studenterna en känsla för det tidsbundna i den debatt som förs nu.

Studenterna bör också få träning i *kvantitativa* tillämpningar. Simuleringsövningar på en enkel (ekonometriskt skattad) makromodell skulle antagligen ge dem en ökad känsla för de kvantitativa sambanden och de tidsfördröjningar som är inblandade i konjunkturpolitiken. Det är dock viktigt att markera att meningen med övningarna *inte* är att illustrera möjligheterna till samhällsvetenskaplig ingenjörskonst. På C-nivån borde denna undervisning följas upp

med en ekonometrikurs. C-uppsatsen kunde med fördel ges ekonometrisk inriktning.

Jag tror vidare att det är viktigt att minska inslaget av skolmässig undervisning. Studenterna bör få en ökad träning i att självständigt läsa in kurslitteraturen. En viktig förutsättning är dock att en sådan förändring sker samtidigt för de olika ämnena. Studenterna klarar av större krav (och för många andra samhällsvetenskapliga ämnen *betydligt* större krav) än vad vi idag ställer på dem.

Det finns emellertid en punkt på vilken undervisningen bör intensifieras. Det gäller träningen i muntlig och skriftlig framställning. Här behövs det väsentligt större undervisningsinsatser. Ett minimikrav är att studenterna på A-nivån muntligen får referera någon uppsats, att de på B-nivån självständigt (och *ej* som grupparbete) får skriva en kortare uppsats samt att kraven på C-nivån bibehålls.Handledningen under uppsatsskrivandet bör utökas väsentligt.

Slutligen bör studenterna på ett tidigt stadium få en känsla för *varför* de läser ämnet och *i vilken riktning ämnet är på väg*, dvs vad som pågår på forskningsfronten. Detta kräver lärare som samtidigt är aktiva forskare. Nybörjarna bör få den första kontakten med ämnet genom en introduktionsföreläsning av någon av institutionens professorer. De bör då få en första inblick i vilka problem vi studerar, vilka metoder vi använder oss av, något om vad vi vet och vad vi inte vet, samt också något om ämnets utveckling och dess samband med den ekonomisk-historiska utvecklingen. Detta bör sedan löpande följas upp i undervisningen.

Forskarutbildningen utgör den kanske svagaste punkten i vårt utbildningsprogram. Den stora stocken av doktorander indikerar vad som behöver göras för att öka produktionen av forskare i vårt ämne: Det gäller inte i första hand att

öka tillströmningen till forskarutbildningen utan att öka genomströmningshastigheten. Lyckas man med det, kommer antagligen en ökad tillströmning av sig själv, eftersom det är troligt att många studenter avhålls från att fortsätta studierna efter grundutbildningen när en doktorsexamen inom rimlig tid ter sig så osäker.

Vad bör då göras för att öka genomströmningshastigheten? Den viktigaste reformen är antagligen att ge doktoranderna arbetsro. Detta skulle kunna åstadkommas genom att de får möjlighet att undervisa en del i samband med att de tar kursdelen (under de första tre åren) men att de under återstoden av tiden i huvudsak får koncentrera sig på avhandlingsarbetet. Ett av problemen med undervisning och övrig biverksamhet är att det gör doktoranderna splittade och att det ger en utmärkt förevändning att inte syssla med avhandlingsarbetet.

Doktoranderna bör vidare få ökad rutin på att skriva. "Term-papers" i samband med kurserna ger dem ökad vana och innebär en nyttig förberedelse inför avhandlingsarbetet. Kursdelen bör avslutas med en avhandlingsprototyp, dvs en längre uppsats som utgör en förstudie till avhandlingen, samtidigt som den kan användas som "master"-uppsats för dem som på detta stadium önskar avbryta forskarutbildningen.

Härmed är jag inne på den viktiga frågan om möjligheter till etappavgång. Som det nu är, är forskarutbildningen alltför mycket av ett allt eller intet. Fullföljer man studierna, har man lyckats. Klarar man det inte (inom rimlig tid), har man definitivt misslyckats. Det finns dessutom ett stort behov av utredare med en kompetens motsvarande mastersexamen.

De ökade möjligheterna till etappavgång som en mastersexamen skulle innebära, bör också kombineras med en ef-

fektivt fungerande avrådningsmekanism. Det går inte att komma ifrån att många av de studenter som fortsätter med forskarutbildningen är direkt olämpliga för detta och att många i vart fall inte bör ges sig in på avhandlingsarbetet. Alla vet om detta. Men det är en känslig fråga. Man kan aldrig vara säker på att man gör en riktig bedömning av en doktorand. Därför borde det utformas automatiska avrådningsregler. En doktorand som inom en viss tid inte klarat av ett i förväg specificerat penum, bör få ett samtal med en eller flera handledare, där han/hon ges rådet att allvarligt tänka över sin situation. För att det hela skall kunna fungera fordras det emellertid att forskarstudierna i stort sett bedrivs på heltid. Det måste vara möjligt att *observera* de faktiska prestationerna. Detta villkor är inte uppfyllt idag.

Det är också antagligen nödvändigt att öka handledningsresurserna per doktorand. Detta kan antingen ske genom att antalet professorer och docenter ökar eller att det antal doktorander som får handledning minskar. Det är sannolikt att endast den senare utvägen är öppen. Förutom spärrar av olika slag skulle man också kunna införa regler som innebär att endast aktiva avhandlingsskribenter får handledning och att handledningen dras in om vissa objektivt fastställbara kriterier inte är uppfyllda.

Det räcker emellertid inte med åtgärder som enbart påverkar utbildningen. Vi måste också ge lärarna *möjlighet att koncentrera sig på det som är väsentligt, forskning och undervisning*, samt ge dem *incitament* till detta. Hur skall detta åstadkommas?

Ett första steg vore att reformera *tjänstestrukturen*. Vi har idag ett alldeles för stort gap mellan professorerna och de övriga lärarkategorierna. Att meritera sig till en professur är ett långt, mödosamt och synnerligen osäkert företag.

Det ger inte någon väsentlig avkast-

ning i form av högre lön. Däremot kan det innebära en i många avseenden bättre arbetsmiljö än vad en universitetslektor har, samt det anseende som av hävd är förknippat med titeln. Efter professorsutnämningen finns det emellertid inte särskilt stor anledning att sträva vidare. Jag bortser då från den plikt-känslighet för forskning, önskan om att vinna internationellt erkännande eller för de andra motiv av likartat slag som driver många av våra professorer till ett fortsatt hårt arbete. Men vill man, så kan man odla sin trädgård.

Det är därför viktigt att vi inför en fungerande karriärtrappa med inte alltför stor steglängd och som inte avslutas i och med professorsutnämningen. Ett positivt belöningsystem skulle kunna innehålla följande ingredienser: För det första en viss valfrihet för de olika lärarkategorierna att själva påverka undervisningsbördan. Man skulle tex kunna införa ett treterminerssystem där en tredjedel av året skulle kunna köpas fri från undervisning mot dokumenterad forskning. En nackdel med detta förslag är att det tenderar att premiera kortsiktig forskning inriktad på mindre, hårt avgränsade problem. Det bör därför kompletteras med en vart tredje år återkommande utvärdering av de enskilda universitetslärarnas forskningsresultat och på detta baserad individuell lönesättning. Resultatet från denna utvärdering kan också utnyttjas i samband med befordringsärenden.

Det är inte säkert att de föreslagna åtgärderna behöver kosta särskilt mycket. Det beror på den exakta utformningen. Men om så skulle bli fallet, kan man med fördel överföra medel från de många mer eller mindre obskyra forskningsinstitut sysselsatta med "sektorsforskning" som nu frodas.

Lika viktigt som att förstärka de positiva incitamenten är att ge de olika lärarkategorierna ökad arbetsro. Jag tankar

då inte i första hand på att minska undervisningsvolymen. Det är egentligen endast för universitetslektorerna och -adjunkterna som detta är ett stort problem. Antagligen skulle man kunna öka undervisningsbördan för de övriga kategorierna en del utan att detta skulle skapa några större problem. Det som gäller är i stället att minska det administrativa bruket. De senaste tio årens universitetsreformer har inneburit en successiv byråkratisering av verksamheten. Även om många av förändringarna har positiva aspekter, så har det samtidigt inneburit att en enorm resurskrävande administrativ apparat byggts upp. Som exempel på institutionsnivå kan jag nämna att nationalekonomiska institutionen vid Stockholms universitet i slutet av 60-talet hade ungefär dubbelt så många studenter och hälften så stor administrativ aktivitet som idag. Expansionen av den centrala universitetsadministrationen har inte avlastat institutionerna. I stället utsätts de nu för en ström av förfrågningar, remisser och direktiv. En del av dessa är kanske nödvändiga men majoriteten är

ett uttryck för universitetsadministrationens (och högre instansers) verksamhetsbehov.

Det bör understrykas att frågan inte enbart gäller omfattningen av de administrativa aktiviteterna och den tid dessa direkt tar bort från forskning och undervisning. Det är kanske framför allt en fråga om markering av vad som är viktigt och mindre viktigt i verksamheten. Det är nu hög tid att universiteten får ägna sig åt forskning och undervisning. En radikal nedskärning av administrationen och en återgång till den beslutsprocess som rådde för tio–femton år sedan skulle inte endast innebära stora besparingar för statskassan. Det skulle också möjliggöra för många att återgå till produktiv verksamhet. Efter ett och ett halvt år som prefekt skulle jag för egen del hälsa detta med stor tillfredsställelse.

Referenser

- Stenkula, P., [1980], "Varför har ämnet nationalekonomi rekryteringsproblem?", *Ekonomisk Debatt*, årg 8, nr 7.